

Ortaq əlifbadan – ortaq universitetə

II MƏQALƏ

Məndə sığar iki cahən, mən bu cahana sığmazam.

NƏSİMİ

Təşkilatlanmanın iki bəndi

Nəhayət, əlifba da daxil olmaqla, türk dövlətlərinin mədəni əlaqələrinin inkişafı baxımından son dərəcə əhəmiyyətli olan təşkilatlanma prosesi 2009-cu ildə Naxçıvanda yeni səviyyəyə keçdi. "Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Naxçıvan Sazişi"-nin 29 və 30-cu bəndlərində yazılmışdır: "TÜRKSÖY-un Türk dünyasının ümumi dəyərlərinin müəyyən edilməsi, inkişafı, beynəlxalq səviyyədə yayılması və populyarlaşdırılmasında vacib rol oynadığını vurğuladılar, eləcə də onun türkdilli ölkələr arasında mədəni əlaqələrin dərinləşməsinə töhfəsini qiymətləndirdilər. Bununla əlaqədar, onlar türkdilli ölkələrin xalqlarının dil, mədəniyyət və mənəvi dəyərlərinin ümumiliyinə əsaslanan əlaqələrin və əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsində TÜRKSÖY-un əhəmiyyətini qeyd etdilər"; "Dünya sivilizasiyasının inkişafına əhəmiyyətli töhfə vermiş zəngin türk

Birincisi, türk xalqlarının ortaqlıq fəaliyyəti yollarını tamamilə mədəni, mənəvi, əxlaqi, ideoloji və demokratik dövlətçilik kontekstinə yerləşdirmək istiqamətində vacib addım atılırdı.

İkincisi, prosesin düşünülmüş və mərhələli aparılması yanaşmasının məntiqindən aydın görünürdü. Bu da "emosional qardaşlığa" deyil, çağdaş dövrün mədəni, mənəvi, siyasi, geosiyasi, ideoloji və hüquqi şərtlərinə uyğun birləşməyi təşviq edir.

Üçüncüsü, bu cür yanaşma Türk xalqlarının təşkilatlanmasını "böyük qardaş-kiçik qardaş" dixotomiyası çərçivəsindən çıxarır. Yəni türklərin birləşməsi geniş dünyəvi kriteriyalar əsasında hüquqi müstəvidə bərabərlik təməlinə baş verir.

Əlbəttə, Naxçıvan sənədinin Ortaq Türk Əlifbası kontekstində təhlilini daha da genişləndirmək olar. Ancaq burada həmin kontekstdə Ortaq əlifbadan ortaqlıq ali təhsil keçidinin fəlsəfi məqamları üzərində dayanmaq.

Ortaq əlifbanın öyrədilməsi

Mədəniyyət elə bir sahədir ki, onun nəzəri olaraq qalmasının faydası yoxdur. Mədəniyyət yalnız həyata keçəndə mədə-

etsinlər. Bu prosesi ardıcıl olaraq kiçik yaşlı məktəblilərdən başlamaqla aparmaq səmərə verərmə? Və ya səmərə verməsi üçün hansı pedaqoji, metodiki, elmi-nəzəri və elmi-tətbiqi yanaşmadan istifadə etmək olar?

Düşünmək olar ki, məsələni bu dərəcədə qəlizlədirməyə bəlkə ehtiyac yoxdur? Türk dövlətlərinin təhsil işçiləri yığışib müzakirə etsinlər və konkret vaxt təyin edərək tədrisə başlasınlar (əlifbanı öyrətmək mənasında). Məncə, bu, yarımçıq iş və özlüyündə bir sıra gizli ziddiyyətləri gələcəyə "aparmaq istəyənlərə" töhfə olardı. Çünki perspektivli və qalıcı birləşməni mədəni-mənəvi, sosial-psixoloji təfəkkür və zəkavi təməli tam aydın pirişlər üzrə, məsələni dərk etməyə dayanmalıdır. Dərk edilməyən proses nə qədər müsbət ruhlu olsa da, bir yerdə neqativ rol oynaya bilər. Əlifba isə insanın daxili dünyasını, mənəvi keyfiyyətlərini, psixoloji kimliyini, mədəni mənsubluğunu, dünyaduyumu və özünüdərkini dəyişir. Bu dəyişikliklərin insanın ruhuna hopması lazımdır. Onun yolu isə məhz özünüdərkəndən keçir.

Deməli, əlifbanın öyrədilməsi özlüyündə iki məqamı gözləməlidir.

Birincisi, hər bir türk xalqının mədəni avtonomluğuna zərər verməməlidir.

İkincisi, ortaqlıq türk mədəniyyətinin "kod"ları və ya ("kültür memləri") həmin avtonomluqların ortaqlıq əlaqələr ritmi sahəsində yenidən mənalandırma əsasında formalaşmalıdır.

Kifayət qədər mürəkkəb nəzəri və metodoloji situasiyadır. Əslində, bütövlükdə, mədəniyyət və dövlətçilik kontekstində məsələyə bu cür yanaşmanın ciddi fəlsəfi-elmi nümunəsi vardır. Onların Ortaq Türk Əlifbası kontekstində Ortaq Təhsil Sisteminin formalaşdırılmasına tətbiqi imkanları üzərində düşünək.

Mədəniyyətin tarixi kaskad ritmləri və təhsil

"Tarixin kaskad ritmləri" anlayışını rusiyalı filosof və riyaziyyatçı Vladimir Budanov daxil etmişdir. Kaskadritmlər tarixi zamanda sosial-mədəni və psixoloji kodların (arxetiplərin) pilləvari təkamülünü

nəzərdə tutur. Əgər proses müsbət inkişaf istiqamətində gedirsə, hər yeni mərhələdə (yeni pillədə) formalaşan yeni mənalər öncəki mərhələdən ikiqat güclü və səmərəli ola bilər.

V.Budanov görə, hər bir xalqın, toplumun və dövlətin tarixi təkamülündə bu qayda işləyir. O cümlədən, mədəniyyət, təhsil, elm və başqa sferalarda təkamül dinamika kaskad ritmlər formasında olur.

Bunu mədəniyyətə aid etsək, əmin olarıq ki, xalqın tarixi təkamülündə düzgün seçim əsasında yeni mərhələdə birləşmə və inteqrasiyaya doğru öncəki mərhələdən iki dəfə artıq güclə keçid etmək olar. Burada, əlbəttə, şüurda, təfəkkürdə, zəkada, intellektdə gözlənilən tərəqqiyə də ümid etmək olar. Əlifbanın yuxarıda M.Makluyen tərəfindən təhlil edilən özəlliklərini nəzərə alsaq, bu prosesi dərin fəlsəfi və elmi-tədrisi aspektinin olduğuna şübhə yeri qoymaz.

Konkret desək, V.Budanovun "sosial-mədəni və tarixi proseslərin kaskadritmi" formasında inkişaf nəzəriyyəsi göstərir ki, Ortaq Türk Əlifbası bütövlükdə təhsil sisteminin səmərəli yeniləşməsi ilə sıx bağlı hadisədir. Bu sistemdə işləri elə qurmaq olar ki, kiçik yaşlardan uşaqlar ortaqlıq əlifbanı özlərinin daxili tələbatı, ehtiyacı kimi qəbul etsinlər. V.Budanov yazır ki, "sosial arxetipin aktivləşdirilməsi məqamı cəmiyyətə yeni keyfiyyətlər gətirir, yenilənmiş arxetipin kaskadritmlərinin ağacvari artması prosesini motivə edir". Bu, həm də sosial-mədəni mühitin güclü parlanması kimi də təsvir edilə bilər. Məsələn, mədəni və mənəvi-əxlaqi passionalığa güclü təkan verər.

V.Budanov fikirlərinə davam edir: "Bu, minlərlə insanın, ictimai şüurun və ya təfəkkür durumunun (intellektual vəziyyətin – F.Q.) parlaq ahəngdar yüksəlişi kimi təzahür edə bilər". Bu, güclü "transformasiya zonası"nın yaranması deməkdir.

Əlifba ritmikəsinin faktoru kimi təcrübə olunmuş halda güclü transformasiya zonası yarada bilməz. Çünki, o, ayrıca proses deyildir, bütövlükdə, xalqın intellektual, mədəni, mənəvi, əxlaqi, dünyaduyumu təkamülünün tərkib hissəsi, çox vacib xarakteridir. Əlifba isə bu keyfiyyətdə ilk növbədə təhsil sisteminə "yuvalanır".

Deməli, əlifbanın real, qalıcı və konstruktiv reallaşması, bütövlükdə, təhsilin təşkilati kontekstində predmetləşə bilər. Əlifba bu anlamda təhsilin ibtidai mərhələsindən başlayaraq ali təhsil miqyasına qədər bütün mərhələlərdə ciddi rol oynayır.

Maraqlı nəzəri problemdir. Bir tərəfdən, əlifbanı mücərrəd məqsədlərə tabe etməmək lazımdır, çünki o, həmişə praktiki-tətbiqi kontekstə malikdir. Digər tərəfdən, təhsilin bütün pillələrində onun özünəməxsus funksiyası mövcuddur. Bu iki aspektin optimal münasibətlərində yeni əlifbanın tədrisi çox vacibdir.

Əlifbanın birləşdirici rolu

Vurğuladığımız yanaşma əlifbanın mədəni müstəvidə birləşdirici rolunu da dərk etməyə imkan verir. Onun iki aspektini ayıra bilərik.

Birincisi, əlifba, bütövlükdə, müasir cəmiyyətlərdə yaradıcılıq, yaddaş, informasiyanın saxlanması və ötürülməsi, bütün kommunikativ proseslərin mexanizmi kimi özəhdilməz funksiyaya yerinə yetirir.

İkincisi, təhsilin müxtəlif pillələri arasında məzmun və kommunikativ vəhdəti təmin edir. İbtidai təhsil başlanğıc, ali təhsil isə son deyildir. İbtidai təhsilə qədər də uşaqların əlifbanı öyrənməsi mümkündür. Ali təhsildən sonra isə elmi fəaliyyətdə əlifba əsas kommunikativ və dərkədic mexanizm rolunu oynaya bilər. Bu o deməkdir ki, hansı sahədə çalışmasından asılı olmayaraq əlifba müasir insanın həyatının bütün mərhələlərini avtomatik olaraq intellektual aspektdə birləşdirən mühüm faktordur.

Bir qədər də açıq ifadə etsək, əlifba insanın beyninin intellektual sferasının quruluşunun təməlidir. İnsan əlifbanı məzmun, mahiyyət və formasına uyğun olan intellektə sahib ola bilər. M.Makluyen və həmfikiriləri əlifbanın məhz bu yaradıcı, qurucu, birləşdirici və kommunikativ özəlliklərini nəzərə alaraq onu, ümumiyyətlə, kimliyinin əsas faktorlarından biri kimi qəbul etmişlər.

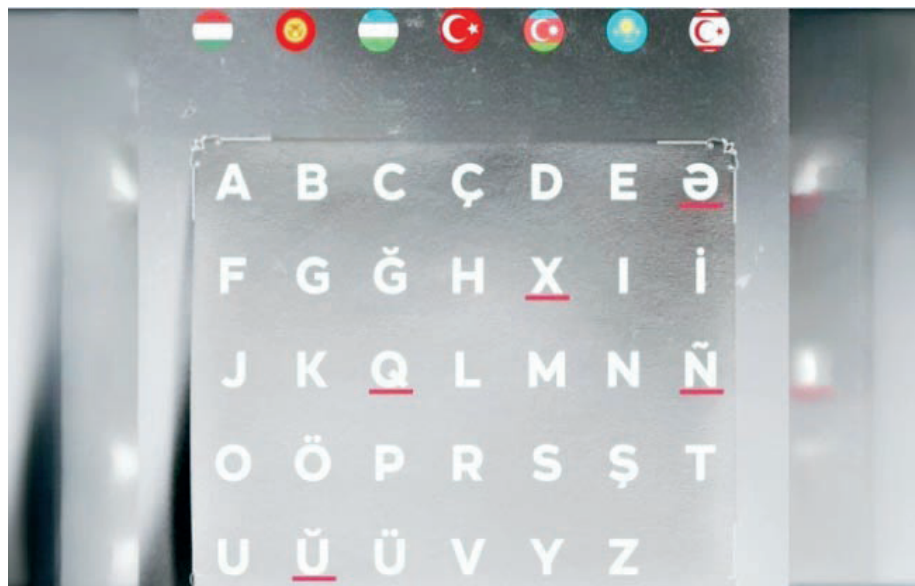
Bu kontekstdə əlifbanın ali təhsil səviyyəsində oynadığı rol ayrıca əhəmiyyət daşıyır. O mənada ki, Ortaq Türk Əlifbasından Ortaq Türk Universitetinə keçidin daxili məntiqi və məqsədləri olmalıdır. Cəmiyyətlərin ortaqlıq əlifbadan ortaqlıq universitetin təşkilinə zehni transformasiyası sadə proses deyildir. Burada bir-biri ilə sıx əlaqəsi olan iki istiqamətin vəhdəti vacibdir.

Birincisi, Ortaq əlifbanı bilən gənclərin vahid mədəni, mənəvi, əxlaqi və vətənpərvər məcraya yönəldirilmələri. Onlarda ortaqlıq "türk dövləti vətəndaşlığı" təsəvvürünün və duyğusunun formalaşdırılması.

İkincisi, bu təməldə yüksək səviyyəli və müasir düşüncəli peşəkar kimi formalaşması.

Məhz bu kimi kadrları nəzərdə tutaraq Azərbaycan Prezidenti "gələcəyin kadrlarını hazırlamaq lazımdır" tezisini rəli sürmüşdür. Bu tezis tarixi və strateji dərinliyini anlamaq üçün topluma vaxt lazım olacaqdır.

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru

mədəni irsinin qorunması və dəstəklənməsi üzrə TÜRKSÖY Fondunun yaradılması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsünü yekdilliklə dəstəklədilər. TÜRKSÖY Fondunun yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlı təşkilati məsələlərin həlli tərəflərin hökumətlərinə həvalə olunur".

Bu, olduqca əhəmiyyətli bir addım idi. Çünki türk dövlətləri tarixində ilk dəfə olaraq dil, əlifba, mədəniyyət məsələlərində təşkilati formada əməkdaşlığa qərar verirdilər. Bu o demək idi ki, etnik eyniliyi və mədəni ortaqlığın ümumi soydan gələn ortaqlıq dəyərlərini sivil müstəvidə konkret nəticəverici əməkdaşlıq səviyyəsinə transfer etməkdə qərarlıdılar. Təbii ki, burada fərqli fikirlər ola bilər, qarşıya həlli asan olmayan məsələlər çıxar. Lakin ana xətt kimi türk xalqlarının müasir tələblərə uyğun olan ortaqlıq mənəvi, mədəni, əxlaqi və digər dəyərləri məqsədyönlü şəkildə müəyyən etməyə feili olaraq başlamaları çox əlamətdardır.

Burada Naxçıvan ortaqlıq sinerjisinin strateji mənasını da vurğulamaq lazımdır.

niyyət olur, öz funksiyasını yerinə yetirə bilər. Ortaqlıq əlifba bir ideya, məqsəd, qrafika sistemi kimi rəmz statusunda, əlbəttə, çox əhəmiyyətlidir! Ancaq, məncə, əsas iş bundan sonra başlayır. O cümlədən, bu əlifbanı nə zaman, necə və hansı səviyyədə öyrətməklə konkret tətbiqi zamanının uyğunluğu çox vacibdir. Şübhə yoxdur ki, bununla bağlı müzakirələr aparılacaq, həmin prosesə aidiyyəti olan çox dəyərli ziyalılarımız düzgün yol müəyyən edəcəklər (bəlkə də artıq müəyyən edilmişdir, lakin cəmiyyətin informasiyası yoxdur).

Əgər tədrisin fəlsəfəsi prizmasında məsələyə baxsaq, yeni əlifbanın yalnız qrafika sistemi deyil, həm də məzmun, mənəvi, məqsəd və strateji proqnoz obyektini olaraq izah edilməsi vacibdir. İndi dünyada tədrisin səmərəli təşkilatı məsələsi ən aktual sosial-mədəni, elmi və təhsil faktoru kimi diqqətdədir. Çünki təhsilin nəticə baxımından səmərəli olmasının təməlinə tədris dayanır. Yen əlifbanı necə öyrətmək olar ki, insanlar onu öz daxili mənəvi, mədəni, intellektual və feili tələbatları kimi qəbul